

MUQAYESEYÊ SONIKANÊ KÊZ XATÛN A KURMANCÎ Û GÛLAL XATÛN A ZAZAKÎ Kürtçe Kêz Xatûn ve Zazaca Gûlal Xatûn Masallarının Karşılaştırılması

The Comparison of Kurmancî Kêz Xatun
and Zazaki Gulal Xatun's Tales

Pervin SEPTİOĞLU¹

Xulase

Meqsedê ina xebata ma sonika Kêz Xatûn a Kurmancî û sonika Gûlal Xatûn a Zazakî sero yew muqayese yo. Eserî anonîmî senî ameyî meydan û komî dora vêrîn vato kifşe nîyî la vatişê yîn fek ra fek ameyî û resayî ma. Sonikî, goreyê hûnerê vatoxan, goreyê kultur û uslubê vatoxan newera şekil genî, ino semed ra varyantêko newe yeno meydan. Varyantê sonika Gûlal Xatûn, ziwananê Zazakî û Kurmancî di, miyanê şarî di zaf vecîyeno vernîyê ma. Ma hêverî kilmîyê sonikan danî û dima qehremananê sonikan, ca û wextê sonikan îzeh kenî. Dima cîyatî, şîrîkî û lezvatayanê sonikan muqayese kenî.

Kelîmeyî Mifteyî: Muqayese, Sonik, Kêz Xatun, Gûlal Xatûn, Kurmanckî, Zazakî.

Özet

Çalışmamızın amacı Kürtçe “Kêz Xatûn” ile Zazaca “Gûlal Xatûn” masallarının karşılaştırılmasıdır. Anonim eserlerin nasıl oluştuğu ve ilk söyleyicileri belli değildir ama söylemleri ağızdan ağıza bizlere ulaşmıştır. Masallar, anlatıcının kabiliyeti, kültürü ve üslubuyla yeniden şekillenirler, sonuçta yeni bir varyant oluşur. Halk arasında masalların Kürtçe ve Zazaca farklı varyantlarına rastlamaktayız. Öncelikle masalların özetini yapıp, sonra masalların figürlerini, mekân ve zaman unsurlarını izah edeceğiz. Masallarda geçen tekerlemeleri, masalların farklı ve ortak yönlerini karşılaştırmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırma, Masal, Kêz Xatun, Gûlal Xatûn, Kürtçe, Zazaca.

1 Wendekara Lîsansê Berzî, Unîversîteya Bîngolî Enstîtuya Ziwananê Ganîyan Qisimê Edebîyat u Ziwanê Zazakî. pervin-septi@hotmail.com

Abstract

The aim of our study is a comparison on Kurdish “Kêz Xatûn” fairy tale and Zaza “Gûlal Xatûn” tales. It is unknown how the anonymous works’ are formed and their first sayers are unclear. But their sayings have reached us by word of mouth. Tales are reshaped with the talent, culture and style of the narrator. All in all it consists a new variant. We encounter different Kurmanci and Zazaki variants of the tales among the people. First, I will make a summary of the fairy tales and then explain the figures, places and times of the fairy tales. Then the rhymes, different and common aspects of the tales will be compared.

Keywords: Comparison, Fairy Tale, Kez Xatun, Gulal Xatun, Kurdish, Zazaki.

1. Destpêk

Her çendik zîwanê mîletan çîya bibo zî, benateyê mîletan di tekîliyanê folklorî, kûltîr û sewbîna çîyan estî. Kûltîrê mîletan çendik çîya bibo zî, ê mîletî waharê ûrf-edet û bawerîyanê şîrîk î û ino rid ra sonikanê yîn manenî yewbînan. Wexto kî folklorînasî muhîmîyê folklorî û bixususîyet muhîmîyê sonikan ferq kerdî, vilabîyayîşê sonikan sero vindertî. “Dinya di dora vêrîn Birayanê Grimman kewtî mîyanê şarê xu û bihewayêko îlmî folklorê Almanî sero xebitîyayî û sonik û deyîranê şarî arêdayî” (Oğuz, 2010: 38).

Dinya di tarîxê destpêkerdişê xebatanê folklorê muqayeseyînî zî; eynî sey edebîyatê muqayeseyînî sereyê seserra XIX. di dest pêkerdo. Wexto kî Birayanê Grimman sonik û deyîranê Almanan arêdayî, di kî yew qisimê inê deyîran, welatê zimeyî bîn di zî estî. Inê metnê zimeyî, bi metnanê Almankî muqayese kerdî. Peynî di teorîyêka mîtolojîk eşt werte; “dewirê mîtîk di qowmî kî eqreba yî, folklorê yîn zî eynî yî.” (Türkmen, 2008: 113).

Xebatê Grimman ra dima Ewropa di mîyanê şarî di yew xebatê arêdayîşî dest pêkerd. Zonayoxanê edebîyatê şarî, Ewropa di tîp û motîfanê sonikan sero xebatî kerdî û kitabî neşir kerdî. Ma vêynenî kî cigêrayîşê folklorî, şaxê edebîyatî yo û edebîyatî keno temom. “Sebebê vecîyayîşê edebîyatê muqayeseyîn, qey cadayîş û averberdişê edebîyatê xu yo, ino rid ra tetkîkkerdişê edebîyatê sewbîna mîletan o” (Aytaç, 2013: 32). Wexto kî merdim edebîyatê muqayeseyînî sero xebatan keno, lazimo kî têna girêdayê yew eser mebo, fikiranê xu û ewnîyayîşê xu hîra bikero.

Semedê zonayoxanê edebîyatê muqayeseyîn, qey xebatanê yîn ê cigêrayîşî, se-haya tewr hol mewzuyê şîrîk î. Materyalêki fek ra fek kirişîyayî, yew welat ra şîyî yewna welat, destê yew nuştox ra resayî yewna nuştoxî, mîyanê inê mewzuyan di yî (Aytaç, 2013: 99). Wezîfeyê edebîyatê muqayeseyîn; esero kî zîwanê

cîyayan di nusîyayî hetê mewzu, fikir yan zî hetê şekil ra analîzkerdiş o, şîrîkî, sêycêtî û cîyatîyê ê eseran tespîtkerdiş o û inê xususan sero şîrovekerdiş o (Aytaç, 2013: 9).

Labelê ina muqayese têna bêteateyê di eserê ziwananê cîyayan di nêvirazîyeno. Eserê kî eynî ziwani di nusîyayî benateyê yîn di zî xebatê muqayeseyî bena. Xebatê muqayeseyî di ganî gayeyo vêrîn; têveranayîşê eseran nêbo, merdim lazimo kî hêverî xu biresno îlm. Şîrovekerdiş û tehlîlê yew eser, hendê nuştîşê yî gureyêko zehmet o. Cigêrayox hêverî xu rê/rî yew teori kifşe bikero û goreyê yî hereket bikero.

Cigêrayîşê folklorî di zaf teorî estî, cigêrayoxê folklorê xebatanê xu bi inê teorîyan, goreyê yew teorî virazenî. Mîyanê teorîyanê folklorî di tewr muhîmê yîn ekolê Fînî ya. Kaarle Krohn, metodê muqayeseyî namdar (Metodê Fîn-Metodê Tarîx Coxrafya) îzeh kerdo û qeydeyê cigêrayîşê folklorî ardo meydan (Türkmen, 2008: 114).

Ekolê Fînî di çekuyê “varyant, orjînal, kronoloji û coxrafya” zaf muhîm î. Varyanto orjînal yan zî bi îfadeyê Krohn “ûrform” bîngê teorîyê ano meydan. Yanî goreyê teorîyê Fînî; mîyanê se(100) varyantan di yewî orjînal o û eyê bîn vatişî xeripnaye yî (Pertev, 2015: 44).

Gelo, ma mîyanê varyantan di kom varyant goreyê kom peymeyan (kriter) orjînal hesabnenî? Eg ma yew varyantê sonikî, orjînal ferz bikir, gelo ina sonik mûmkun o hetonê inê rojan bê bedilîyayîş bîyero? Şar zereyê yew lokiz (fanus) di nîyo kî pîyer mûdaxaleyanê teberî ra qefîlnaye bibo. Her vatox, her yew pasajê sonikî, bi yew şeklêko neqîşnaye newera vano û sonik bi ino şeklê xu beno yew varyant û her ca ra vila beno. Kesî kî sonikan vanî beno kî; nameyê sonik, qehremanê sonik, rol û hedîseyanê sonik bibedîlnê, sonika xu derg yan zî kilm vajî. Labelê gon bîngê û temayê sonikî muhefeze bikerî. Sonikanê şarî di, zemûnê vîyerte di derheqê însanîyet di sîrrî estî û cayo kî tede ameyî arêdayîş, ûrf û edetê ucayî sonikan di muhefeze benî.

Sonika ma kuwena tewirê sonikanê heywanan. Ziwanê Latînkî di fabl (fabula) yeno me'nayê qalkerdişî, ina sonik mîyanê dinyayê heywanan di vîyerenê û tedeyîyê sonik bizafî qalkerdiş o. Bîxususîyet sonikanê heywanan di; hûnerê teşhis (çayê însangirewtîş) û întak (qiseykerdiş) zaf muhîm î. (Bîlkan, 2009: 87).

Yanî heywanî benî wayîrê xususîyetanê însanan. Nê heywanî bi însanan ra qalî kenî, rahar mujnenî ci, aqil danî yîn û însanan tengasîyî ra xelisnenî. S. Sakaoğlu qey me'nayê sonikî hîna vato: Qehremananê yê ra tayê yîn heywan î û tayê yîn zî fantastîk î, hedîseyanê yê welatê sonikan di vîyerenî, yew çîyî xeyalî yî û yew tewiro fekkî yo labelê goşdarane yê sonikan re bawer kenî (Sakaoğlu, 2012: 2).

Têna sonikî nê, metnî edebî zî dinyayê xeyalanê însanan di yenî meydan. Sanikî; heyatê şarî, fikir û zîkrê şarî, ûrf û edet û kûltîrê şarî, şekîlê ciwîyayîşê

şarî û xeyalanê şarî zereyê xu di kom kenî. Mabenê zemanê vîyerte û îstîqbalî di wezîfeyê yew pirdî genî.

Inê sonikî yanî sonikanê heywanî; goreyê sonikanê raştîkin û fantastîk hîna kilmek î. Sê vateyê verînan dersdayîş û ekserîyet qey îqazkerdiş vajîyenî. Heywanî; semedê sembolizekerdişê însanan î (Karadağ, 2004:198). Sonikanê fabl zaf rehet yenî fomkerdiş, ziwanê yîn rengin î û bi yarî yî. Ino rid ra qicî inê sonikan ra zaf heskenî.

Fabl vateyêko alegorik o wezîyetê însanan bi xeberdayîşê heywanan îfade keno û înan ra netîceyêko exlaqî vecîyeno. Ino xusus sonikanê heywanan di hîna zaf vecîyeno verbê ma. Ziwanê sonikan di, ziwanê qalkerdişê şixulîyeno, yanî dîyologî zaf î. Her fabl di fikrek, temayêka cemaatî esta û muheqqeq qey însanan yew mesaj dano. Fablan di her heywan sembolê yew tîp û rolî yo. Misal; şêr, sê qiralî yo û sembolê cesaretî yo. Lûy dekbazîyê, fêlbazîyê temsil kena. Mar xayîn, bêbext û dişmen o. Her heywan, goreyê wezîfeyêkî û rolêkî zereyê sonik di ca geno.

Cigêrayox destpêkê xebatê xu di; gonî eseranê kî muqayese keno, hevêrî nuştoxanê yîn bido şinasnayîş. Mewzuyanê şîrîkî û motifan yew bi yew tetkîk bikero û muheqqeq cîyatîyê yîn, zereyê çarçewayê metodê xu di tasnif bikero (Aytaç, 2013:100).

Ma na xebatê xu di sonika Kurmanckî, M. Emîn Bozarslanî ra girewt. Sonikê Bozarslanî yew şeklo edebî di ameyo nuştiş û hetê zıwanî ra zaf zengîn û zelal a. Sonikê Bozarslanî pîyerê unsurane sonikan zerreyê xu di muhefeze kena. Sewbîna varyantê sonika Kurmanckî Kêz Xatûn esta la sey sonikê Bozarslanî derg nîya. La hetê muhteva, karakter û lezvate ra eynî ya. (Gazî, 2006: 99)

Nuştox serrê 1934 di bajarê Dîyabekir di yew dewa Licê di ameyo dinya. Kîtabanê xu hem bi Tirkî û hem zî bi Kurmanckî nuştî. Zafê kîtabanê namdar açarnayo ziwanê Kurdî. Dora vêrîn Tirkîya di, bi ziwanê Kurmanckî di kîtabê hîkaye (Meyro-1979) wi neşir kerdo. Derheqê sîyaset, tarix û folklorê Kurdan di zaf kîtabî nuşto. Mudeyêk mûftîtiyê kerdo û serrê 1979 di şîyo Swed û uca di cuyeno (Bozarslan, 2002: 115).

Sonika Zazakî zî hetê ma ra arêdayîya û vatoxê yê Sedîya Cîrît a (Septioğlu, 2019). Vatoxa ma 55 serrî ya û dewa Zûvîr (Gueddere- Pali) ra ya. Mektebî nêwendo la bi îmkananê xu nuştiş û wendiş musaya. Badê zewajê xu, serrê 1992 di şîya Almanya û uca di cuyena. Mîyanê varyantanê Zazakî di ina sonik hîna teferuatîna a. Vatox, nameyê cayanê dewa xu û werê xu sonika xu di ca dayo ci. Her varyant, mintiqaya kî tede vajîyayo, coxrafayê mintiqayî ra besteyo, sembol û xususîyetanê uca yî zereyê xu di top keno. Xususîyetanê lezvateyê sonikanê Zazakî, exleb Kurmanckî yî la sonika ma di lezvate Zazakî vajîyaya. Kîtabê Îsmet Borî di lezvateyê varyantê sonika ma Kurmanckî ya. (Bor, 2013: 19)

Benateyê zaffiyê varyantanê sonika ma (Zazakî) di cîyatîyê muhîm çinîyî. Têna sonika Sebehedîn Bor arêdayo pîyerin ra cîya yo. Sonika kî ma vonî kîtabê *Vîstonikê Dadîyê Mi* di vîyeren; têna di qehremanê serekeyî (merri û gûlal xatûn) şîrîk î la hedîse û qehremanê bînî bedilîyayî (Bor, 2013: 333).

Ma vatibi kî, sonikan di nameyê cayan nêvîyerenî. Labelê hem sonika ma di hem zî sonika Xezala Şarikî “*Gûlala Gulxatun*” di nameyê cayan û nameyê yew merdimî vîyeren. “Kuçey Evdûn rî kena war. Emîn Evdûn ho ser bûn ya,... “Gûlala Gulxatun awk di şîya, dusya pûncey Pird Palî ya” (Şarikî, 2002: 87-88). Têna mintiqayanê Pali û Çewlîg di sernameyê sonik di nameyê “Gûlal Xatûn”vîyeren. Cayê bînan di sername “Kêz Xatûn” a.

2. Varyantê Sonika Kurmanckî

2.1. Kilmîyê Sonikî

Yew Kêz Xatûna zaf rind esta. Wexto kî tîj dona ser qalikanê yî yê rengîn, qalikê yê beriqîyena û leylan dona. Labelê goreyê rindiyê xu, ehendî zî qurayî û fexîr kena, xu qowmê xu ra pîl tepîşena. Kêz Xatûn yew roj xu bestena, xemel-nena şîna xu rî gêrena mîyerdi. Zaf rahar şîna onîyena linge yê ha dejena, çahar linganê xu kena mîyanê silî, dona verê tîjî, sil bena wuşk û ci rî bena, di citê sol. Seba kî linge yê di sil bena wişk, wexti g’ rahar ra şîna, linge yê ra “req-req” veng vecîyena. Zaf şîna tay şîna, raştê yew şiwone yena. Şiwone wexti g’ Kêz Xatûn vênena, persê xu sê yew lezvate ci rî vano. Kêz Xatûn zî cewab dona, vona; “Ez xu rî gêrena mîyerdi.” Şiwone von; “Eg ti kêna bibên mi ti girewtên.” Kêz Xatûn zî vona; “Eg ti mi bigirewtên, ti yers bibîyên, ti pê çinê dên mi r’?” “Şiwone von; “Mi pê ina çûwê xu dên tu r’.” Kêz Xatûn tersena û uca ra dona ra, şîna. Ina rêy raştê yew aşwûn yena. Wî zî ci rî a lezvate vono û perseno. Kêz Xatûn yî rî zî eynî cewabon dona. Ya zî şiwone ra çinê persa bî, yî ra zî persena. Aşwûn cewab don; “Mi pê ina çemçeçûyê xu dên tu rî.” Kêz Xatûn yî ra zî xatir wazena û kuwena rahar. Raştê yew merrî yena. Eynî qîseyan merre yê ra zî vano. Kêz Xatûn honê persena. Merre vano; “Ez tu dona ser sarê xu, la ez zaf yers ib’, ez pê bueçê xu don tu r’.” Kêz Xatûn xu bi xu vona; bueçê yî mi nidejnena û peynî di zewijîyênî. Yew mûdo ra pê merre von; “Werê ma tay mendo, ez şîna bajar keyeyê mîrî, ma rî wer ona”. Ya zî vona “Ez zî şîna verê yew çalê aw, sareyê xu şuwena.” Kêz Xatûn şîna verê çalê aw nişka ra lingê yê rîyesena û ginena mîyanê çalê awî. Yew aspar uca ra vîyeren, Kêz Xatûn qêrena, vona; “Asparo, wexto g’ ti şî keyeyê mîr, Merrî Axa uca di yo, yî ra vaj; Kêz Xatûn kewta çalê aw, lez şû, yê bixeles!”... Aspar onîyeno çew çinîyo, la wexto kî resena keyeyê mîr, inê çîyan vano. Merre her çî goşdarî keno, ca d’ vazdono û şîno reseno Kêz Xatûn. Merre bueçê xu keno derg, seba kî yê bixeles. La Kêz Xatûn nazon kena. Merre hîrê rey bueçê xu keno derg, kuweno layk, la seken niken pê yê baş niken. Peynî di yers beno, bueçê xu don yê rî, Kêz Xatûn mîyanê awî di xeniqîyena.

2.2. Fîgûrê Sonikî

Sonika Kurmanckî di serqehreman, Kêz Xatûn a (kurmanckî di *kêzika rêxê* yeno vatiş) yanî yew luelik (bûcek) a. Mewzuyê sonik, temayê sonik û munayîşê hedîseyan hathatê Kêz Xatûnî di vîyerenî. Destpêkê sonik di rindiyê yê û fexrê yê tesvîr bena. Sonikanê Kurdan di “kêzik” sembolê rindî yo. Peynîyê sonikan, exleb bi bextîyarî qedîyena la pêynîyê sonika ma trajik a çimkî qurratî û nazê Kêz Xatûn peynîyê yê ona. Sonika Kêz Xatûn di kêzik sembolê qurratî yo. Xususîyetê xirabî, yanî fexir, xu pîl vênayîş û nazê bêlûzûmkerdiş Kêz Xatûn di estî. Hedîseyê sonikî, bizafî mabenê yê û merre di vîyerenî. Vatoxî qisêkerdişê merre û Kêz Xatûn zaf derg tepîştö.

Karakterê bînî; “*kêzikê din, şivan, aşvan, mişk, suwar û xulam*” sonik di sê “tîp” hesibyenî. Mîyanê sonikanê Kurdî di karakterî sey şiwone, aşwûn, cityer û aspar zaf vîyerenî. Ma eşkenî vajî, inê karakterê kî sonikan di vîyerenî, sê yew dekorê sonikî yî. Merre fîmsalê holiyo la peynîyê sonik di qey dersdayîşê sonikî, peynîyê holîyê xu nêano.

Sonikanê Kurdan di merre her çend qicik bibo zî ardimkar û şîrîn o û probleman di serfiraz beno. Merre ina sonik di hetonê peynîyê sonik karaktero hol o la ridê înadê Kêz Xatûnî, xirabî keno. Bêla zî seba dersdayîşê sonik, nuştöx merre visto rolêko xirab.

2.3. Wextê Sonikî

Tayê xususîyetî estî kî sonikan; hîkaye, mît, efsane û roman ra cîya kenî, inê xususîyetan ra tewr mûhîmê yî, unsurê “wextî” yo (Bilkan, 2009:74). Zafiyê tewiranê edebî di wext kifşe yo la sonikan di mefhumê wext zaf mûhîm nîyo. Merdim sanikan di zaf goş nêdano zeman, mekan û heqîqet. La sonikan di çîyo mûhîm, binge û meqsedê sonikî yo. Sonika ma di wextê kî vîyerenî inê yî; “*rojek ji rojan*”, “*pirr çû hundik çû*”, “*rojêk*”, “*mûdeyek*” vîyerenî. Inê wextî kifşe nîyî, xura semedê sonikvajî wext mûhîm nîyo, mewzu mûhîm o.

2.4. Mekanê Sonik

Sonikan di ca; herçend xeyalî bibo zî, rawrê cayê kî ma tede cûyenî sonikan rî beno mekan. Dinyayê sonikan di tewir-tewir ca estî û zaf lez zî bedilyenî. Zerreyê sonikan di mûhîmîyê cayî, hendê wextî nêbo zî zaf mûhîm nîyo. Bixususîyet sonikî; yew welat di, dewan di, bajaran di, koşkan di, ser koyan di, hegeyan di vîyerenî. Ina sonikî di cayî kî vîyerenî: “*welatên kêzikan*”, “*qerax*”, “*aşek*”, “*perê bajarek*”, “*kavîla xaniyek*”, “*kuna diwarê oda xulaman*”, “*çala awê*” yî (Bozarslan, 2002: 63-87).

3. Varyantê Sonika Zazakî

3.1. Kilmîyê Sonikî

Gûlal² kuwena rahar vona ez şîna xu r' zewcîyena. Yew cityer vêynena. Cityer von:” Gûlal, se ra?” Gûlal sê lezvate nameyê xu û wasfonê xu vona, dima vona,” Ez şîna xu r' gêrena zewac”. Cityer von,” Mi bigîr.” Gûlal vona;” Ben, la ti mi bigîr, ti yers ib', pê çînê mi kişeno?” Cityer vono;” Pê ino pirsê³ xu, ti kişena.” Gûlal vona,” Nê tu nigena.” Uca ra şîna, şîna Delverg⁴, uca di yew şiwone vêynena. Şiwone yê ra persena, von; “Se ra? “. Gûlal eynî çîyan, yî ra zî vona. Şiwone von; “Ez pê ina zelê xu ti kişena.” Gûlal tersena, vona; “Ez ti nigena.” Honê kuwena rahar, şîna verê arîyê Wûs, uca di yew merre vêynena. Merre zî eynî çîyan persena. Gûlal cityer û şiwone ra vatibi se, yî ra zî vona. Merre von; “Ez pê bueçê xu wa filîkin a, tu kişen. “Gûlal vona; “Bueçê tu nemir a, mi nidejnena. Ez tu gena.” Pîya zewijîyên. Mûdeyek dima beno wûsar. West pîr ecuzî yo. Vewr helîyawa, yew xetê awk yena. Gûlal şîna vêr derî, lîyê xu nona sêr adîr. Merre ra zî vona; “Ti zî şû veyveyê lajê axayî, ma rî wer bîyar.” Gûlal wexto kî şîna verê xetê awk, nişka ra laser yeno, ya erzena xu ver û hetonê Pirdê Palî şîna, uca di yew çîya aliqîyena. Yew aspar uca ra vîyeren. Gûlal qêrena, vona; “Ti şîn veyveyê laj axayî, merre ra vaj, wa bîyer mi îtaya ra bixeles. Aspar şîno keyeyê axayî çîyê kî eşnawito, uca di vano. Merre bin textê sifre di yo û veng şîno ci, ca d' vazdono hetonê Pird Palî. Bueçê xu keno derg û vano; “Xonim bîye, tu qedênen”. Gûlal xelisneno û şîni keyeyê xu. Çend rojî ra dima, merre vano; “Ez vendena ombazanê xu, tu zî ma rî yew mastibo powc. Gûlal mastibo nona ser, mastibo pixûr dona, ya ginena zerreyê mastibo, mirena. Merre yeno zere, vendeno, Gûlal çînî ya. Onîyeno, Gûlal ginawa zerî mastibo, merda. Ombazanê xu ra zî vano; “Vila bîyen, xonim merd”.

3.2. Fîgûrê Sonikî

Sonika Zazakî di serqehreman, Gûlal Xatûn a. Wexto kî name dîyenî qehremananê sonikan, meqsedê yî qey vîrardiş û asankerdişê vacîyayîşê sonikan o (Bîlkan, 2009: 99). Gûlal, luelikê silî ya, ina sonika ma di Gûlal, sembolê dej û wefayî ya. Çîyî kî sareyê Gûlal Xatûn ra vîyerenî problemê cinîyan î.

Ina sonik di zî merre qehremanê diyîn o. Merre yew karaktero hol û ardimkar o û ina sonik di merre Gûlal xelisneno û çîmanê goşdaranê xu di beno qehreman.

Hedîseyê kî mabenê bûcek û merreyî di vîyerenî, ina sonik di hîna zaf î. Karakterê bînî, cityer, şiwone, merre û aspar î. Rol û wezîfeyê nê karakteran û karakteranê sonika Kurmanckî eynî yê. Pêynîyê sonik di zî, yew cumle di embazê

2 Yew qal ma di (Zûvîr) esta. Vonî “emeg mi, bi emeg gûlal”. Gûlal şîna, xebitîyena, xebitîyena. Sil dona arîye, kena gud, xu r' kaşkena, yena vêr kaş, gudê yê fek ra vera diyena, şîna. Vonî, emeg Gûlal pîyor otir şî. Ayê ra von “emeg ma, bi emeg gûlal”.

3 Pirs: Yew çuwa zaf derg a, lewê yî di yew mîx ho pa.

4 Dewê Zûvîr ‘îd nomê yew ca yo.

merreyî vîyerenî. Ina sonik di zî hedîseyî, dormaleyê Gûlal di vîyerenî la sonik di xususîyetanê yê ra derg û dila behs nêbeno.

3.3. Wextê Sonikî

Ina sonik di zî wext kifşe nîyo, sê pîyerî sonikan. Nizdîyê pêynîyê sonik, wextanê sê “yew-di roj, wisar, waxt Pîr Ecûz” vîyerenî. Sonikvaj zereyê sonikê xu di menayê wextê Pîr Ecûzî ra behs kena. “Waxt Pîr ‘Ecûz di rê- rê varon varen, rê-rê zî bena tîj. Hîre ruej zimiston ra gena, çar ruej wisar ra gena” (Septioğlu, 2019). Pîr Ecûz kûlturê Kurdan di yew wext o. Mîyanê Kurdan di serr goreyê aşman nê, goreyê hedîseyanê tebietî name dîyeno ci. Ma veynenî kî kûltir û coğrafya tesîrê ina sonika ma kerdo.

3.4. Mekanê Sonikî

Sonikan di nameyê cayan vîyerenî la kifşe nîyî û sey tewiranê edebî yê bînî teswîrê yîn nêvirazîyenî. Îzahkerdiş û dasinaşnayîşê cayan, exleb sonikan di çînîyî. Mekanî kî sonik di nameyê yî vîyerenî, cayanê dewa Zûvîrî yî: “mehlê Evdon, kuçê Hewên, yegê kê Hecî Heyder, delverg, vêr arîyê Wûs û Pird Palî”. Vatişê sonikan goreyê kî merdimo kî vano bedilîyeno. Vatox nameyê cayan, karakteran û sewbîna çîyan daxîl keno. Cayê kî nameyê yî kifşe nîyî “vêr xetê awk, keyê axayî, kîye”.

Yew varyantê Çolîg di nameyanê “Pali û laj mîrê Pali” vîyerenî. Sonik bi sernameyê “Zewaj Gulalxatûn” vîyerenî (Bor, 2013: 21). Xura ina sonik kom dewa Pali di bîyer vatiş, muheqqeq nameyê Pali vîyerenî.

4. Muqayeseyê Sonikan

4.1. Çiyatîyê Sonikan

Sonika Kurmanckî bi formelê sonikan dest pêkena. Sonika Zazakî di formelê destpêkerdişî çînî yo. Nameyê sonika Kurmanckî, çekuya “kêz /kêzik” qey hemmi luelikan yena vatiş la sonika Zazakî di “gûlal” nameyê luelikê silî yo. Xususîyetanê ser qehremanê wird sonikî, yewbînan ra çîyayî. Kêz Xatûn; nazdar a, pê xu rid-yena û fexir kena. Gûlal zî xu wasifnena la fexir nêkena.

Sonikan di teswîrê karakteran û cayan sê tewiranê edebî ê bîn, zaf nêvecîyeno vernîyê wendoxan. Bozarşlan, di rîpel teswîrê serqehremanê sonikî keno, him hetê teberî (fizîkî) ra dano sinaşnayîş, him zî hetê ruhî ra. Nuştox; hûneranê teswîrî, mubalaxayî û teşbîhî sonika xu di zaf hol xebitnayo. Sonika xu; bi yew ziwano zelal, asan û dewlemend nuşto û no rid ra wendiş û fomkerdişê sonikî merdimi rî şenik yeno. Cumleyê yî derg û qeydeyîni û qiseykerdişê karakteran kilm nîyî.

Karakterê bînî (şiwone, aşwûn, merre) wexto kî Kêz Xatûn rî qal kenî yîn zî wesifanê yê danî. Veyvêyê Kêz Xatûn û merre ra derg û dila behs keno. Sonika Zazakî seranser diyalog ra yena meydan û sonik di qet teswîr çînî yo.

Sonika Kurmanckî di embazanê Kêz Xatûn, him destpêkê sonik di him zî pêynîyê sonik di Kêz Xatûn rexne kenî. Nuştox, şîretê sonik bi vesîleyê înan dano. La nuştox nê şîretan zaf derg kerdo. Sonikanê heywanan di exleb, mesaj yan zî şîretê sonik yew-di cumle yî. Sonika zazakî di şîretdayîş çînî yo.

Merre wexto kî reseno hewara xonimê xu, sonika Kurmanckî di hîrê rey kuweno layk, bueçê xu, yê rî derg keno la nazê Kêz Xatûn, merre yers keno û persa kî Kêz Xatûn merre ra persabi bena raşt. Yanî pê bueçê xu dano yê rî û qeldeno bin awî rî û Kêz Xatûn xeniqîyena. Sonika Zazakî di merre Gûlal xelisneno û sonik dewom kena.

Sonika Zazakî di çîyatîya zaf muhîm, Gûlal mastibo powcena û ginena zerreyê mastibo, mirena. Mastibo, werê Zazayan a namdar a. Vatoxê ma werê xu yê mehelli daxilê sonika xu kerda. Her varyant, mehsulê vîrê vatoxê xu yo. Beno kî sonik tam nîyero vîrê vatoxî û kê m bivajîyo. Reyna beno kî tayê hedîseyî sonik di çînî yê la vatoxî hişê xu di nayê pîyeser û sonik deforme kerda.

4.2.Şîrîkiyê Sonikan

Wird sonikî zî zewacê kêzikî sero awon bîya. Kêz/ Gûlal Xatûn keyeyê xu ra vecîyena û kuwena rahar xu rî gêrena mîyerdi. Raştê hîrê karakteran yena. Mabenê yê û karakteran di eynî diyalog û seycê lezvate vîyerenî. Lezvateyê varyantan di zî şîrîkî esta. “*Bî şimiken req-reqûne. Bî fistane gulavdûne*”(Sonika Kurmanckî). “Sol zixalîn a, Tumon dixalîn a”(Sonika Zazakî). Xususîyetanê şimik/ sol û fistan/ tumon ra behs kena. Wird eşyayî zî ayê Kêz/ Gûlal Xatûnî yî. Ma inê lezvateyan ra zî fom kenî, Kêz Xatûn xu ra heskena, xu wasifnena û bi ina halê xu qurrayî kena.

Kêz/ Gûlal Xatûn şiwone û ey bînan ra eynî persan persenî, yîn zî vanî kî ma pê inê çîyan ti kuwenî: “*darê kaşo, çeçeqa aşê, dûv* (Sonika Kurmanckî)”, “*pirs, zel, bueça filikin* (Sonika Zazakî)”. Nameyê inê eşyayan çîya bibo zî wezîfeyê yîn eynî yî. Yîn wexto kî îna vonî; ya bîye merre pîyerîn ra zaf tersena û eynî cewaban dona. Sebebê qebulkerdişê zewacê merreyî, Kêz/ Gûlal Xatûn di zî eynî yo. Bueçê merre nemir a u yê nêdejnena.

Wird sonikan di zî Kêz Xatûn qowmê xu ra yewî ra nêzewicîyena. . “*Lê müşk ne kezîk bû, biyani bû û kurê xelkê bû.*”(Bozarslan, 2002: 87). Kêzikanê bîn vanî; merra, ma ra nîyo û lajê şarî yo. Mîyanî însanan di hîna wo. Îsanî kî tîyedir zewicîyenî lazimo kî cemaate yîn, kulturê yîn, bawerîyê yîn re yewî şîrîk bibo.

Bad zewajê yîn, wird sonikan di hedîseyî, eynî dewam kenî. Merre şino keyeyê axayî (mala mir/ veyveyê axayî. Kêz/ Gûlal Xatûn zî şina verê liç/ xetê aw û ginena mîyanê awî û hewar kena. Yew aspar uca ra vîyerenî û vengê yê eşnaweno, şino keyeyê axayî mîyanê cemaat di çînê eşnawito, vano û veng şino merre. Merre erzîyeno reseno hewarê xonimê xu. Sonika Kurmanckî di Kêz Xatûn sey mîyerde xu nêkena, nazan kena û peynî di mirena.

4.3. Lezvatayê (Vacvacox) Sonikan

Sonik di zıwanê qalîkerdişê esas gerîyeno û her çend vajîyayîşê sonik sey nesir bibo zî tayê sonikanê Kurdî di qisimanê vendayîşê sey şeklê nazimî (şîr) vajîyeno. Inê lezvatayî sey yew deyîr yenî goşê merdimî. Qisekerdişê qehremanan zî formê lezvate di vajîyeno. Nê lezvatayê rawrê bê me'na yî û yewbînan rê eleqeyê yîn çînî yî. Meqsedê vatişê lezvate, dîqetê goşdaran vatox sero komkerdişo û hetonê pêynîyê sonik mereqê yîn kêmnêkerdişo.

Formelê sonikan hetê S.Sakaoglu ra îno şekil kom biyî.

- a. Formelê Destpêkerdişî,
- b. Formelê Girêdayîşî
- c. Formelê kî eynî durum di xebitîyênî
- d. Formelê Qedinayîşî (Sakaoglu, 2002: 265).

Sonika Kurmanckî bi “*Hebû tunebû carek ji caran, rehme li dê û bavên guhdaran, xeyn ji cendirme û tehsildaran. Demek ji deman li welatek ji welatan... .5*”dest pêkeno (Bozarslan, 2002: 63). Werteyê sonik di Kêz Xatûn xu sê şîr dona sinasnayîş:

“Ez Kêz Xatûn im, qahkrengin im.

Pirr xweşik im, pirr şîrin im.

Bi cavdîtn ez kêzîk im.

Lê bî rasti ez zêrin im” (Bozarslan, 2002: 64).

Wexto kî Kêz Xatûn şina cê şiwone, aşwûn û merre; eyî hîrê hemin zî yew lezvate vonî.

“Kêzê kêzê, Kêz Xatûnê.

Bî şîmikên req-reqûnê

Bî fistana gulavdûnê.

Tu ji ku ve têyi, bî ku ve dîçi?” (Bozarslan, 2002: 69).

Formelê girêdayîşê; sonika Kurmanckî di vîyerenî û nê cumleyanî: “*Rojek ji rojan, Pirr çû hundîk çû, çû hey çûûûû*”.

Sonika Zazakî di formelê destpêkerdişî çînî yo. Gûlal Xatûn sê lezvate cevab dona karakteranê bîn û yîn re îna vona:

“Lîya, ez Gûlal nîya.

Ez Gûlal a, Gûl Xatûn a,

Sol zixalîn a,

Tumon dixalîn a” (Septioğlu, 2019)

Yew zî wexto kî vendona aspar “*Astwareko, puer çareko*” vona (Septioğlu, 2019).

5 M. Emin Bozarslan alfabe-yê Jacobson şixulnayo.

Şîretê sonika Kurmanckî hetê kêzikan re vajîyayo. Şîreto kî goşdaran re diyo; gonî merdim tim exlaqê yî hol bo û gonşenik bo. Lazimo kî merdim qedrê heskerdoxanê bizan û yîn re rik mekir. Eg merdim bîlasebeb înad bikir, çiyê xirab yenî vênîyê yî.

Vatoxê ma Sedîya Xonim, cayê dewê xu, rindîya kûlturê xu û werê xu daxîlê sonika xu kerda. Sonika Zazakî di Gûlal hetê merre ra nîyena kiştîş. Bêla sonikvajê ma nêwazena merre çimê wendoxan di suçdar bibo. Ina sonik di şîret çinî yo û beno kî vatox mesajê sonikî bawê goşdaran verdaya.

Netîce

Ma sonika Gûlal Xatun a Zazakî û sonika Kêz Xatûn a Kurmanckî muqayese kerd. Ma kilmiyê wird sonikî da û inê sonikan hetê figûr, ca û wextî ra analîz kerd. Şîrîkî û cîyatîyê sonikan yew bi yew rêz kerd û lezvatayê sonikan muqayese kerd.

Ma peynîyê xebatê xu di dî kî, wird sonikan di zî sername, karakterî, eşyayî, cayî û hedîseyî bizafî sey yewbînan î. Zaza û Kurmancî hetê kûltur, bawerî, zîwan û coxrafya ra yewbînan re nizdî yî û çiyî yîn ê mûşterek xêlek î. Xura xebatê muqayese, benateyê di eserê serbestkî (rastgele) sero nêvirazîyena. Lazimo kî benateyê eseran di hetê mewzu ra, hetê vatişî ra yew şîrîkiyê û tekîliyêk bibo.

Eserê edebîyatî hetê herkesî ra sêycê fom nêbîyeno û eynî eser sero herkes yewna qeyde hîs geno û fikirîyeno. Çimkî her însan; tedeyîyê eserî, sembol, şîrîkî û cîyatîyê eserî bi goreyê dinyayê xu fom keno. Wazeno kî; ino însan wendox zî bibo, cigêrayoxê edebîyatî zî bibo ferq nêkeno. Honê ino cigêrayox yan zî wendox mumkun o kî; esero kî sero xebat kerdo, rêya diyîn di bi şeklêko cîya analîz bikero.

ÇIMEYÎ

Aytaç, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Bilkan, Ali Fuat, *Masal Estetiği*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Bor, İsmet, *Vistonikê Dadîye Mi*, Weşanxaneyê Roşna, İstanbul, 2013.

Bozarslan, M. Emin, *Kêz Xatûn, Meselokên Lawiran III*, Weşanên Deng, İstanbul, 2002.

Gazî, Mustafa, *Gurzek ji Zargotina Zarokan/ Dîsko Dîsko Danîno*, Enstîtûya Kelepora Kurdî, 2006.

Karadağ, Metin, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ürün Yayınları, Ankara, 2004.

Pertev, Ramazan, *Edebiyata Kurdî ya Gelerî, Dîrok-Teorî-Rebaz-Lîteratur-Berawirdî-1*, Avesta, 2015.

Sakaoğlu, Saim, *Masal Araştırmaları*, Akçağ, Ankara, 2012.

Septioğlu, Pervin, “Gökdere Bölgesinde Derlenen Masalların İncelenmesi (Metin-İnceleme)”, 2019, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şarikî, Xezala, “*Gûlala Gulxatun*”, Vate: Kovara Kulturî, Hûmare: 19, Skârholmen / Sweden, Zimistan 2003.

Türkmen, Fikret, “*Mukayeseli Edebiyat ve Mukayeseli Folklor Çalışmaları Üzerine Görüşler*”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: VIII, Sayı 2, Sayfa: 111-116, İzmir 2008.